

МАСОВИТЕ ФОРМИРОВАНИЯ КАТО СОЦИОКУЛТУРЕН МЕХАНИЗЪМ НА МЛАДЕЖКА ИНТЕГРАЦИЯ

Яна Рашева–Мерджанова

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“

Резюме. Проследяват се и се интерпретират теоретичните идеи за масите и тълпите, за социалното функциониране на индивида в тях и чрез тях. Систематизират се историческите механизми на регулиране на масовите движения и се проектират съвременните им аналози. Търсят се разликите между маси и тълпи и в техните нови проявления през последните десетилетия на отваряне на границите, на глобализация и на технологизация. Целта е да се прогнозира тенденции, да се предвидят рискове и да се обсъдят адекватни отношения и модели на поведение на участници, специалисти и заинтересовани.

Keywords: masses, crowds, socio-psychological transformations, youths, socio-cultural integration, education

Увод

От началото на XXI век досега, за около десетилетие, процесите на глобализация в икономически, обществено-политически, културен план очертаха своите последици и ефекти. За някои от тях се пише много, други се изследват, с някои се спекулира, но така или иначе, всички те са предмет на интерес и проучване. *Странно, но от педагогическа гледна точка регистриран и ясно заявен интерес няма, освен в контекста на съвременните технологии – които обаче са средство и инструмент, а не същностен атрибут на глобализацията.* Като такъв се възраждат масовите спонтанни форми на социален живот, които отвориха широко своите граници за всички възрасти и за всички социални категории граждани. Повече отвсякога табулата са относителни, включително и по отношение на социалните изяви и достъп до неформални събития. Участието на младите хора и децата в такива неорганизиранни спонтанни обществени ситуации е факт и особеностите на тези ситуации, формиращият им потенциал, но и техните рискове, следва да бъдат предмет на педагогически проучвания не за да бъдат ограничавани или контролирани (това противоречи на тяхната същност), а за да се имат предвид при културното формиране и диалог между нас и децата ни.

Ето защо обект на реализираното изследване са еволюцията и съвременните характеристики на стихийните масови движения като механизъм на социокултурна интеграция.

Предмет на изследване са техните проявления във и чрез образованието и младежкото участие в тях.

Основният интерес към проблематиката може да бъде изразен чрез следния *изследователски въпрос: дали е възможно при определени педагогически организирани условия масовите неформални движения и събития (които заемат все по-голямо място в живота и активността на младите хора) да повишат относителната си тежест като социокултурен механизъм на интеграция в общия си функционален капацитет?* Този основен въпрос се състои от два подвъпроса.

Първо, имат ли тези прояви такъв социалноинтегриращ позитивен енергиен ресурс, заряд, потенциал?

Второ, ако „да“ – с какви характеристики и сензитивни зони е и как те могат да бъдат използвани (стимулирани), без да предизвикат съпротива, а напротив – да установяват активно взаимно съдействие и сътрудничество с младите хора?

Отговорът на *първия аспект на въпроса е специалният интерес в статията и е търсен главно на теоретично ниво* чрез еволюционния и съпоставителен анализ на трансформациите на този тип социални формирования през вековете, ползвайки класическите теории за тълпите и масите, по-нови идеи и авторските продължения.

Първо

Класически теории за големите социални формирования – маси и тълпи

Тази част включва *три основни градиращи се момента – в исторически контекст* двете основни класически теории на Елиас Канети и Густав Льобон и произтичащи въпроси **в съвременен контекст**, чиито отговори ще бъдат търсени по-нататък.

Густав Льобон

Льобон пише „Психология на тълпите“ през 1895 година, на границата между два века. Самият той определя XX век като век на „иррационалната масова психология“ (Льобон, 1995: 6). Според И. Паси Льобон търси отличителното на социалната психология от индивидуалната на А. Адлер (пак там, с. 8) – че в множеството индивидът престава да бъде индивид и че в тълпата има вече друга психика, защото в нея действат други психологически закони и тя има други психически характеристики: „Тълпата не води, а се води, не увлича, а се увлича, не манипулира, а бива манипулирана... лидерът, героят, кумирът... може да я тласка и дърпа насам–натам“ (пак там, с. 9). През 1920 г. излиза друга книга на Льобон „Тълпата: анализ на груповото съзнание“, но не намирам за коректно именуването на съзнанието на тълпата като групово. Ако това е групово съзнание и тълпата е група, то това са много особен вид група и групово съзнание, дотолкова, че престават да бъдат такива и минават в друго качество. Мисля, че това съчинение

на автора е вече повлияно от шурма на модерната психология на групите. Ето защо настоящите анализи се опират на по-автентичното и предметно по-добре фокусирано изследване на Г. Льобон чрез „Психология на тълпите“.

Авторът въвежда *тълпата чрез Душата на народа*: „сборът от общи черти на характера, наложени от средата и наследствеността на всички индивиди от даден народ, съставляват душата на този народ“. Чертите на характера, наложени от средата, са всъщност **потомствените черти** в една народна психология. Но **при определени условия** този народен характер може да придобие съвсем различни и нови черти, които образуват „колективната душа на тълпата – могъща, но нетрайна“ (Льобон, 1995: 13).

Още тук трябва да се забележи и обясни **най-отличителната базова аксиома** на целия анализ на Льобон, която се отразява върху всички следващи равнища на анализ и систематизации – **тълпата органично произлиза от народа, но не в смисъл на числен отбор, а като еволюционен фенотип**; така, както детето произлиза не толкова от родителите си, колкото от рода си и може да прилича на прапрапрадядо си; така, както съвременният човек произлиза от дивака и в определени извънмерни ситуации може също като него да „издивее“ – да разкъсва и вилнее и да прояви „най-низки“ инстинкти или пък невероятно „високи“ добродетели. Тълпата е своеобразна еманация на народа. От тази аксиома извеждам **по необходимост няколко следствия**:

– **Първо, всеки народ „разполага“ със своя специфична тълпа със специфична душевност**. Можем вече да говорим за „европейска“ душа или за „азиатска“, или за „африканска“, но също така и за „глобална“ душа на съвременната тълпа и вероятно такива **универсални нейни характеристики и съответно техни детерминанти** ще се изявят по-нататък в хода на изследването.

– **Второ, тълпата не произлиза от низините на народа, а от неговите недра**. Тълпата не е простолюдие. Което означава, че в нея не участва само простолюдието, в нея могат да се включат хора от всички социални групи и класи. Т.е. **грубото отъждествяване на тълпата с простолюдие е дълбоко погрешно, но така масово разпространено и така клиширано**, че се размахва като груб и масов предразсъдък от всички – и от учени, и от романисти, и от граждани.

– **Трето, познавайки душата на народа, може да се предположи и да се предвиди, а значи и да се владее, неговата тълпа**.

Така тълпата и масовите прояви могат да бъдат определени като **основни форми на социален живот – общностен (племенен), народностен, национален, родов**.

При характеризирне на Душата на тълпата Льобон въвежда закон за „*душевното единство*“ (пак там, с. 16). Характерните ѝ черти:

1. Индивидът има усещане за необузdana **мощ**, която му позволява да **реализира инстинкти**, които иначе няма да си позволи и ще обуздае.

2. „Душевна зараза“ (пак там, с. 26) – това усещане за мощ, тази еуфория се разпространява бързо, привлича нови участници и заразява с по-голяма сила вече участващите.

3. **Внушаемост** – тъй като състоянието на тълпата има подсъзнателна инстинктивна природа и емоционална изява като себеусещане, то се поддава изключително лесно на внушения и влияния. Ето защо **симбиозата тълпа–водач** е неизбежна и същностна за тълпата като социално образувание.

Фактори за оформяне на душата на тълпите – тъй като за Лъобон Тълпата е еманация на народа, то нейната душа се състои от **два дяла** – дълбинен, свързан с постоянните условия и среда на формиране на народната психика, и повърхностен, ситуационен, който се определя от специфичната ситуация-повод, образувала (родила) тълпата. Можем да кажем, че в този смисъл **Тълпата има едно голямо семейство – народната душа, и едни непосредствени родители – конкретната ситуация като конкретни личности, които я съставяват.** Така и факторите за тази душа или за характера на тълпата се разделят на две групи – далечни, свързани с народа и неговия фенотип, и конкретни, свързани с индивидуални и ситуационни условия.

Пет далечни фактора:

- народността;
- традициите;
- особеностите на епохата – малко по-долу съотнасяме края на XIX век с втората половина на XX век с нашето време на XXI век;
- политическите и обществените институции, които по природа са консервативни и инертни, защото са функция на „народността исторически характер, а не на актуалния период и промяната“ (пак там, с. 65) и по силата на тази си същност те са обречени да произвеждат бунтуващи се тълпи („да си губи времето човек за правене на институции, е детинщина, излишно упражнение по реторика. Необходимостта и времето ще се заемат с това, когато тези два фактора действат свободно“ – пак там, с. 65);
- образованието, което произвежда неизползваеми знания и по този начин
- неудовлетворени ученици, и по този начин – потенциални бунтовници и участници в тълпите (пак там, с. 73).

Четири непосредствени фактора:

- ясни и ефективни образи, думи, разкази;
- дозирани заблуди;
- опитността/неопитността на тълпата и съответно на водачите;
- обаятелни и опитни водачи. Лъобон характеризира Наполеон, Хитлер и големите религиозни пророци.

Криминални тълпи – всяка от горните видове тълпи може да се превърне в криминална, когато извърши престъпление. Обикновено това става под

влияние на мощно внушение и тълпата бива използвана за постигане на определени цели (пак там, с. 117).

Елиас Канети и масите

В масите се наблюдава рязка смяна на страха от съприкосновение с чувство за сигурност от плътността и допира. От това следва, че масите са *мнозинство от хора, обединени от силна емоция и чувство, по-силни от страха от съприкосновение.*

Функционални характеристики на масите – това са всъщност основните жизнени процеси в масите като вид социален организъм:

1. Тенденция към *нарастване* (Канети, 1994: 8) – за да са пълноценни, масите разчитат на голям обем и спонтанно увеличаване чрез привличане на нови участници. Независимо че наблюдаваме и „затворени“ маси, достъпът до които се регламентира чрез определени изисквания, понякога изключително строги, те също разчитат на увеличаване и на нарастване.

2. *Разтоварване* – в масите всички са *равни* и макар само за определен период от време се отказват от всички социални атрибути и формални различия; от всички дистанции. Това равенство е „илюзорно“ (пак там, с. 11), но независимо от това е едно от най-важните условия, един от най-важните ефекти за индивида от участието му в масови събития. За този кратък момент човек се чувства равен на висшестоящите, могъщ, велик, равен на Бога. Този ефект се използва умело и от водачите и политиците за успокояване на напреженията сред масите.

3. *Разрушение и рязка промяна* – масите са потенциално склонни както към разрушаване на външната среда, така и към резки промени в самите себе си – към саморазрушение, т.е. разпад. С реализирането на целта или в ситуации на паника (друг вид още по-голяма заплаха) те много бързо се разпадат, т.е. разтоварването приключва, дистанциите се възстановяват, страхът от съприкосновението – също.

4. *Отприщване* – преходът на затворени в отворени маси се нарича отприщване. Този термин се употребява твърде често и в историческата, и в художествената литература. Когато границите се отварят, изискванията падат и всеки е добре дошъл за изпълнението на мисията.

5. *Усещане за преследване* – този страх от по-висша от другия инстанция гарантира плътността и потребността от съприкосновение, удържа масите в цялост. Затова и в ситуации на война или за използване на свои цели твърде много водачи и управници са прибегвали и прибегват до умишлено създаване на страхове – от външни врагове, от нападатели, от извънземни..., за да гарантират ангажираност, вяност и послушание на поданиците си. Дори и лошото време, кризисните прогнози, заплахата от нападения и атентати вършат добре тази работа, манипулират и поддържат усещането за преследване и заплахата от всичко.

– *Паника, разпад* – когато масата бъде обхваната от нов вид страх, той надделява над обединяващия и предизвиква разпад. Мигновено страхът от съприкосновение се възстановява, всички започват да се бутат и взаимно уни-

щожават, единството се превръща в самоизяждане. Организираната маса се превръща в тълпа, в която личният инстинкт за самосъхранение, атакуван от новия вид страх, става неконтролируем.

1. *Оформени маси* – създава се от дизайна на средата – амфитеатрите и цирковите арени са първите прототипи на такава форма, **поставяйки участниците лице-в-лице, осигурявайки не само телесна, но и визуална плътност**, което допълнително съгъства и усилюва емоцията, еуфорията, енергията. „Двойните пръстени“ на кръглите сцени, на многоетажните огромни концертни зали, на стадионите, на дискотеките, на мегданите, дългите хора – това са все варианти на спонтанно или преднамерено оформяне на масите.

2. *Посока* – масите имат краткосрочна или дългосрочна цел. Целта придава посока на движението им. Масите с дългосрочна цел трябва да бъдат удържани значително по-дълго в единство и в състояние на разтоварване (равенство), което, предвид на тяхната численост, никак не е лесно. Такива маси се наричат „инертни“ – кръстоносните походи, религиозните поклонения, Изходът в Библията. Религиозните маси по принцип са инертни – ето защо постигането на целта е така отдалечено (Второ пришествие, щастлив живот в Рая), че да няма никаква опасност скоро да бъде постигната – достатъчно примамлива, поддържана непрекъснато жива и вдъхновяваща, тя гарантира удържането на масите.

Вижда се как всяка от тези функционални характеристики *едновременно позволява и се нуждае* от стимулиране, от (само)внушение, т.е. от (само)манипулиране. Участието в масови (племенни) събития исторически се е превърнало в сигурен механизъм за групово и индивидуално успокояване, катарзис. Неслучайно тези масови форми постепенно раждат изкуството – театъра, танца, концерта, съревнованието (дори само като бой в началото). Всички тези прояви са били първо – масови, и второ – публични: на площада, в средата на селището, на открито, и участниците са всички.

Класификация на масите (пак там, с. 60 – 93):

Настървени маси – това са маси за реализиране на *бързо достижима цел*, разполагат с *висока разрушителна енергия за радикална промяна*, но тази енергия бързо спада веднага след постигането на целта и това е краят и на масите. Настървени маси са необходими за всички революции, за всички социални катаклизми и промени, които няма да се случат по пътя на реформацията.

1. *Маси в бягство* – когато масите или не постигнат целта и нещо ги уплаши, та се разпаднат; или напротив – постигнат целта си, но обзети от угризения, отново се разпръснат и се оттеглят светкавично бързо и неорганизирано се превръщат в бягащи маси.

2. *Маси в самозапращение* – можем да ги определим още като *маси-аскети или стоици*. Това са големи групи от хора, които не предприемат активни разрушителни атакуващи действия, а обратно – *въздържат се, но също много ак-*

тивно от други определени действия, с което смятат да предизвикат промени и да постигнат целите си *по пътя на принудата*. Всички видове стачки (въздържане от труд, от ядене, от социални ангажменти) спадат към тази *привидно пасивна категория маси* – отшелници, еретици, монаси, гладни стачки. В тази логика *безкрайните маси безработни съвременни хора*, които предпочитат да получават социални помощи, но не и да работят, също представляват един вид маси в samozапрещение и отвътре разрушават обществата.

3. *Маси в обрат* – не бива да се бъркат с *масите в бягство*, които не постигат целта си или са уплашени от резултата. Масите в обрат **променят** целта си и/или резултата. Това става, когато се появят нови самоорганизиращи сили в тях или се изплъзнат от влиянието на водачите. По принцип се знае, че масите са способни на изненадващи подвизи, неочаквани образци на героизъм и саможертва, както и на чудовищни зверства.

4. *Маси по време на празник* – тези маси нямат друга цел вън от себе си, освен самото си събиране. Тяхната цел е в самия празник, в самото им съществуване. Мога да ги определя като „*маси-нарцисисти*“. Човек удовлетворява потребността си от сигурност и социално себеидентифициране като абсолютна слятост с общността. Този вид събирания са като **един вид прегръдка между индивида и общността**.

5. *Двойни маси* – този вид маси е обособен от автора (пак там, с. 77), но всъщност е само фигуративен и не се вписва в логиката на класификацията дотук. Имам се предвид **естествени физиологични поляризации, но по обществени и исторически наложени се презумпции** – мъже/жени; живи/мъртви; млади/стари; граждани/престъпници. Ако трябва да бъдем коректни, този тип категоризация **противоречи на самото определение и характеризиране на масите от Канети – чрез разтоварването и равенството. Затова не съм склонна да приема този тип маси като резонни и валидни при тяхното категоризиране**.

6. *Кристали на масите* – с този термин Канети обозначава ядрата, *малките групички от хора*, които раждат целта и мисията, стоят в основата на самоорганизиращи вътрешни процеси за образуване на масите, които поддържат тази цел и организация през цялото време на съществуването на масите. Кристалите са *ключовите най-устойчиви струпвания на личностни сегменти в масите, които носят самосъзнанието* на цялото. Това е *много съществен белег*, който *отличава масите от тълпите* при Лъобон и ги доближава до другите видове организирани социални формирания – малките и по-големите формални и неформални групи. Разликата от тях е, че *кристалите в масите нямат и намерение да споделят или да ангажират със самосъзнанието си останалите участници*, такова ирадиране на културата в масите като култивиране и развитие няма, както е в по-малките групи.

Лъобон пише за тълпата в навечерието на ХХ век – все още *народност-държава-нация* са в еднозначно единство и се припокриват. За отделния човек,

като носител на народностни, на национални и на граждански характеристики (самосъзнание), тази хомогенност е от изключително значение. В тълпата той участва с единна себеидентификация, припознава се и се реализира като всякакъв, включително и като родово същество.

Лесно се забелязва, че масите при Канети нямат никаква такава рождествена връзка и родословна нишка, камо ли пъпна връв с народната душа и с народната психика. Те са новото явление на XX век. **Тълпата е родена от народа, масата е функция на обществото и неговата диверсификация.** През XX век вече *народност-държава-нация-етнос-гражданство-родина* започват да се разминават, в края на 70-те години студената война приключи, границите се „размразяват“ полека-лека, мобилността на отделните хора се съживява и *масовите формирования започват да стават по-хетерогенни по тези параметри*. В тях участват хора от различни националности, етноси, територии. Далечните фактори стават още по-далечни, но започват много силно компенсаторно да се проявяват родовите универсални фактори. Затова се рехабилитираха постепенно универсалните ценности, заговори се за космическо съзнание, за човека като „гражданин на света“.

Второ

Неизбежните исторически трансформации и съпоставки

В тази част се открояват, чрез съпоставката им от съвременна гледна точка, първо – спецификите на масите и тълпите; и второ – конкретизира се техният изследователски контекст чрез сравняването им и със социалните групи.

Първо, съпоставителен анализ и характеристика от съвременна гледна точка: различия маси и тълпи

1. Масите винаги имат посока чрез обединяващ общ мотив.
2. Масите могат да имат цел – краткосрочна или дългосрочна, или в самите себе си – маси в празник.
3. Масите могат да са инертни поради това, че могат да имат отдалечена дългосрочна цел и посока. Тълпите са по-скоро екстремни, краткотрайни, с краткосрочна цел.
4. Масите имат едновременна тенденция към нарастване и плътност; при тълпата при нарастване плътността се понижава и се разпадат по-лесно.
5. Масите могат да са и затворени, с ограничен и определен достъп, докато тълпите са винаги отворени.
6. При отприщване масите се превръщат в тълпи. При отприщването е налице рискът един водач или регулативният механизъм да „изпусне“ масите от контрол.
7. Затова при тълпите по-лесно се стига до паника и разпад след нея.
8. Масите имат по-сдържана, организирана и постоянна енергия; тълпите са с по-висока енергия, но по-краткотрайна, стигат до екзалтация по-лесно.
9. Масите имат кристали, ядра на самоорганизация при възникване и поддържане, тълпите – не, те се състоят само от индивиди.

10. Масите имат специфична етика и морал, реализират съгласувано морално поведение.

11. Масите притежават вътрешни собствени механизми за саморегулиране – мотивите, кристалите, целите. Тълпите се регулират винаги при съчетаване на вътрешните с външни механизми или само с външни; както и техните вътрешни механизми са неустойчиви и твърде динамични от социално-психологическа гледна точка – страхове, инстинкти, нагони, слухове...

12. Върху масите може да се влияе чрез мотивите, целта и кристалите; върху тълпите влиянието е директно и само чрез индивида и общата масова психоза, затова тук по-изявена роля имат едноличният водач и слуховете.

13. Затова масите „се водят“, а тълпите „се манипулират“ (Льобон, Г. Психология на тълпите. 1995.)

Второ, специфичен изследователски контекст: специфики и отлики на големите социални масови формирания (маси и тълпи) спрямо други видове социални групи:

1. Групите (малки и големи/ формални и неформални) са социално образуване, в което:

– хората са обединени от **обща дейност; общо споделяна приета цел и съответни мотиви;**

– в която протичат **вътрешни взаимоотношения** по различни схеми;

– и се пораждат **взаимни чувства на симпатия и привързаност;**

– която като цяло поддържа определени **отношения и реализира определено единно поведение спрямо външната среда.**

Видни са **най-ярките отлики** на групите от масите/тълпите.

– **Групата не е лимитирана във времето** – тя е жива, докато са налице споделяни цел и дейност, които могат и да се променят, съхранявайки единството. Тълпата и масовите събития са **времево лимитирани.**

– В групата текат **взаимоотношения**, които обхващат всички участници, персонализирани са и се регулират. В масите и тълпите отношенията са **единични, случайни и неперсонализирани.**

– В групата **информацията се пренася до всички.** В масите и тълпите информацията **няма единен характер, не се интересува дали ще достигне до всички и дали ще остане същата.**

– В групата има **специален механизъм за регулиране и контрол на информацията.** В масите и тълпите тя може по пътя **си да се изкривява и подменя** – няма специален механизъм за следене и контролиране.

– **Решенията** в групата се вземат по определен механизъм, в който всички участват; в тълпите и масите решенията се вземат или отвън (от водачите), или се действат спонтанно.

Трето

Исторически изработени механизми за регулиране на масовите движения и събития

Тази част съдържа *два основни пункта – институционални и еднолични механизми* за регулиране на масовите формирания. Примерите са както от международната, така и от националната ни съвременност и история.

Институционални: опосредстващи групи и формални механизми

1. Граждански събития – Нова година и Великден на площад „Батемберг“; градски увеселителни събития и дискотеки на закрито от типа „дискотека „Индиго“; градски увеселения и празници на открито от типа „Ден на детето в Южния парк“; граждански нови масови културни забавления за свободното време – дискотеки и хоротеки, танцови ателиета на открито; фестивали-шествия и „улични“ фестивали на открито.

2. Празници – използваме класификацията на Густав Льобон (Льобон, 1995: 384 – 388), но конкретизацията и примерите са от наши дни:

– *Патриотични* (Освобождението, Съединението, Обесването на Васил Левски). Някои от тях са свързани с болезнени поводи от историята на народа и нацията (Жана д'Арк, В. Левски, 2 юни – денят на загиналите за свободата на България). Други са свързани с националните ценности – Съединението на 6 септември. Има празници, свързани с международни и универсални ценности – денят на борба срещу СПИН (здраве, международният Ден на детето).

– *Религиозни* празници – Великден, Рождество Христово, празници от исляма, Пасха.

– *Светски* празници – Нова година, 8 март.

– *Политически* празници – 9 май, 9 септември.

– *Културни* празници – 24 май.

Но това деление е и твърде условно. Самият Льобон, без експлицитно да го формулира, очевидно схваща и отчита синтетичната комплексна същност и роля на празниците, затова след класификацията им прави едно обобщение, в което **разграничава 4 основни компонента във всеки празник** (Льобон, 1995: 403 – 410). Класификацията на компонентите е по Льобон, но техните съвременни интерпретации са на автора (Я. Р.–М.).

Социален компонент – „участието в празника предизвиква съпричастие и заздравява солидарността в групата. Не се иска нищо друго, освен присъствие“ (пак там, с. 403). Социалната идентификация на индивида, слят в множеството и отпускането без никакъв друг агажимент, водят до пълен катарзис и „колективен транс“. Този компонент се използва от управляващите **за успокояване** на множеството и народа. Ето защо **в критични и кризисни ситуации** – глад, болести и епидемии, икономическа криза, изглеждащо привидно парадоксално, но управляващите не се колебаят да организират пиршества и различни празници, разчитайки на енергетизиране и действие на тези социални нива и потенциали на масовите събирания. Мо-

жем да кажем, че *социалният компонент е органично произтичащ от същността* на масовото събитие – да накара индивида да се усети в социума като у дома си, защитен, приютен, интегриран в „социалната утроба“.

Икономически компонент – масовите празници се опитват да **символизират и да демонстрират благополучие** и благосъстояние на обществото – исторически първоначално празниците възникват като икономически и са свързани със земеделието (смяната на сезоните, прибирането на реколтата се ознаменуват с пиршества и общи племенни събирания). Днес икономическият компонент се използва особено ефективно и целенасочено, **подсилва се с намаления, промоции, безплатни оферти, състезания, конкурси и награди.**

Политически компонент – *първият аспект на този компонент е* реализирането на „равенство“ чрез „разтоварването“. Тук хората се освобождават, разтоварват, макар и временно, от социалната йерархия – социална, икономическа, политическа, образователна и т.н. Затова и много често празниците са **маскирани**. И властващи, и известни лица, и безименни стават **равни, защото са скрити**. Този аспект на политическия компонент дава на обикновените хора възможност да се почувстват важни и играе компенсаторна, наваксваща роля в техния живот, а за властващите и известните е възможност да си отдъхнат от бремето на славата. *Вторият аспект на политическия компонент е* свързан с възможности за прокарване на *определена политика и за извършване на политически акции под прикритие*. Историята изобилства от такива примери. Можем да наречем **първия аспект пасивен, а втория – активен.**

Религиозен компонент – масовите събирания на едно място *задвижват дълбинните личностни психични нива* – колективните вярвания, експонирани и проявени в индивидуалния дух. Поради това празниците винаги са реализирали религиозни функции и влияния и са били използвани за прокарване или овладяване на религиозни нагласи и прояви на хората. Обикновено и най-масовите и спонтанни прояви са *по религиозни поводи*. Църквата отдавна е установила своя годишен празничен календар в т.нар. **сакрална година**. Религиозният аспект **автоматично освобождава хората от други предразсъдъци и гарантира равенството** – т.е. **разтоварването** (поради изконното за всяка религия равенство пред Бог). Ето защо **празниците по религиозни поводи (без винаги да са истински религиозни)** са и предпочитани **като лице** за реализиране от управляващите и на другите компоненти или техни аспекти – икономически, политически, социален. Това обяснява как след демократичните промени в България изведнъж всички управници станаха „по-християни и от Византийския патриарх“.

1. Културни салони – салони на книгата, художествени изложби, галерии, музикални събития и салони.

2. Търговски комерсиални салони – базари и изложения. Те могат да са постоянни, целогодишни, а могат и да са периодични.

3. Спортни събития – олимпиади, състезания и вериги купи.

Днес към тези механизми се прибавят и големите концертни прояви на звезди от шоубизнеса, големите културни прояви на известни личности от различни и невероятни сфери на културата, бизнеса, социалното дело, религията. Тези събития се превръщат в непосредствен повод за събиране на огромни маси от хора на едно място и понякога това се използва и е повод за реализиране и на други намерения и цели.

Еднолични механизми: пряко водачество и индивидуална власт

Тъй като в настоящия анализ масите и тълпите са негов предмет като глобални спонтанни механизми на социокултурна интеграция, то на този етап едноличните механизми за регулиране (манипулиране) на масовите прояви и движения няма да се проблематизират. Само ще отбележа, че Канети извлича желанието за власт от инстинкта за оцеляване, а в социална среда – оцеляване след другите като „надживяване“ (Канети 1994: 117).

Четвърто

Съвременните маси като механизъм на социокултурна интеграция – изследователска концепция

Тази част съдържа обосновка и систематизиране на *четири основни параметъра* на масите – **нови роли, функции, характеристики, интеграционен потенциал.**

Нови роли

Свидетели сме на възраждане на масовите спонтанни форуми и прояви поради подсъзнателното утвърждаване на тази директна връзка в човешкото социално битие – „индивид–социум“. Връзката „общество–индивид“ и разрешаването на непрекъснатите противоречия в нея, както и реализирането на същностното ѝ единство, са проблематизирани на всички равнища в историческото развитие и самосъзнаване на обществото. През вековете човечеството създава (и изпробва) различни механизми за опосредстване и „мирно“ (поне привидно) регулиране на тази връзка. Открито агресивните механизми (законови, граждански и професионални наказателни санкции; вътрешни и международни войни) не са в полето на настоящото изследване. То се опитва да обхване тъкмо *граничните масови прояви на крехко поддържане и удовлетворяване на потребностите и на двете страни на това единство* – масовите стихийни прояви, в които индивидът участва и като такъв, но и като слята микрочастица на мнозинството.

През XXI век за много от тези исторически механизми се знае, че или са исторически остарели, или че, макар и проформа да съществуват, не работят добре, или че просто не са подходящи за определени региони и за определени култури. В глобален международен план държавните институции, професионалните организации, гражданските обединения и структури, неформалните групи, основани на лични връзки и чувства – голяма част от всички тези механизми не оправдаха очакванията, показаха своите дефицити и условия

и затова хората се обръщат отново към търсене на непосредствен контакт с цялото, с голямата група, с „племето“ на XXI век – такова, каквото е след хилядолетна еволюция на хомосапиенса и неговото социално самосъзнание.

Новият общ характер и роля на масите/тълпите: на фона на историческия анализ може да се направи извод, че през миналите векове основната им роля е била **предимно в негативния спектър** поради по-централизирания и недемократичен режим на затворените общества. Правото и възможностите за свободни сдружавания са били ограничени и последните са използвани за решаване на най-спешните и „от първа необходимост“ нужди – при кризисни ситуации на оцеляване, при тежки проблеми на живота и социалното битие. Техният капацитет (на масовите движения), в условия на ограничен рестриктивен режим на съществуване, не може да бъде изразходван напразно и да се пропилява за „глезотии“. Масовите прояви на **XVI – XX век имат компенсаторен, догонващ характер**. С демократизиране на обществата, с решаване на голяма част от проблемите на човечеството „от първа необходимост“ – на оцеляването (физиологични и на сигурността), масовите социални събития и форми на живот започват също да се демократизират, да се отварят, да се заемат със задоволяване на потребности от следваща степен – тези на професионалната реализация, на социалността, на себerealизацията. В края на XX и началото на XXI век се реализират много прояви, които вече можем да характеризираме като **инвестиращи, като позитивни и насочени към градивни, а не към компенсаторни програми**. Може също така да направим извод, че **в своята филогенеза човешкото общество реализира своята онтогенеза и обратно** – пирамидата на Маслоу може би е валидна както за човечеството като цяло, така и за отделния индивид. И това е логично, щом като в човечеството участват и всички ние като отделни личности. Т.е. в постмодерните общества в масите/тълпите индивидът **реализира не само първични лични инстинкти/нагони, но и духовни структури със социален общностен характер** – общозначими ценности, висши мисионерски цели, безкористни интереси, освободени от грижата за личното осигуряване.

Тази нова уникална международна ситуация създава и уникалната възможност човечеството и неговите масови прояви да могат да се характеризират като прояви „за“, а не като прояви „против“. Нещо, за което живееше и в което вложи своята социална духовна мисия Майка Тереза. Когато я попитали би ли се включила в международно сдружение против войната, тя отговорила, че на драго сърце би се включила, но **в движение „за мира“**. Това изтегляне на мисленето, на гражданските позиции, на светоусещането на хората от **негативния спектър за „борба срещу“ към позитивния за съзидание, за действие и дела „за“** е изтегляне от негативната към позитивната свобода на Ерих Фром, от негативните към позитивните подходи в образованието, от негативните към позитивните граждански закони, от санкционирането към стимулирането на гражданите.

Обособяват се **нови конкретни функции на масовите движения и събития в позитивния спектър на тяхната обща роля:**

- комуникативни – за създаване и реализиране на връзки/контакти;
- за общуване;
- познавателни – за опознаване и изследване на нови места и култури;
- прагматични – за решаване на граждански проблеми;
- духовни – за себеизява и себerealизация.

Нови проявления на масите и тълпите – това са специфичните за постмодерните глобални общества форми на съвременните масови прояви: граждански събития и празници; политически събития; граждански движения; неформални движения по лична инициатива; културни прояви и събития; артистични прояви и събития; масови училищни прояви и събития; интеркултурни прояви и събития.

Обособявам специфичните отработени вече **училищни форми** на масови отворени/затворени прояви в съвременни образователни условия, **трайно влезли** в учебния годишен календар и заложени в анкетната карта:

- годишни ритуални събития – откриване на учебната година; изпращане на випускници;
- годишни абитуриентски балове;
- училищни и междуучилищни традиционни дискотеки (на празника на училището, на Все светии и др.);
- годишни фестивали;
- училищни концерти (коледни, на празника на патрона на училището);
- лични рождени дни (все повече те се празнуват в хетерогенен отворен състав и на „независима“ територия).

Нов мащаб на реализация – международен глобален мащаб, възможен чрез виртуалните електронни технологии за виртуална комуникация.

Нови характеристики: това, което искам да открия – тълпите днес нямат този народностен характер и предопределеност, защото не са национални, и второ – нямат този хомогенен социален състав от хора от простолюдието.

Тълпите на XXI век се глобализират заедно с обществата и се демократизират също заедно с тях. Масите на XXI век се отличават с:

1. По-висока степен на **образованост на участниците.**
2. По-висока степен на **информираност** за събитията и в регионален, и в национален, и в международен план.
3. По-висока степен и богати възможности за комуникация и съгласуване в **етапа на организирането на събитието.**
4. По-висока степен и богатство на **текущата обратна връзка** и регулиране по време на събитията.
5. По-висока степен и богати възможности за обратна връзка и разтоварване след приключване на събитието и за организиране на нова фаза – така се получават на практика **вериги** от масови прояви и събития. Можем да говорим за

дългосрочен перспективен „календар“ на масовите прояви на всички равнища. **Появява се планиране на масовите прояви – нещо свършено ново и характерно за нашата епоха.** На тази основа можем да говорим за „памет“ на тълпата и отгук – за **изграждане на определена култура на тълпата и масата.**

6. Несравнимо **по-голям обхват и мащаб и като численост, и като територия** – международен и глобален план.

7. По-голямо културно разнообразие на участници – в национален, културен, политически, полов, възрастов, образователен, религиозен, етнически и т.н. аспекти – истинска **интеркултурност.**

8. Многоплановост на реализацията – не само в **реален, но и във виртуален план.**

9. Това води след себе си и другата отличителна характеристика – **публичност** в много по-висока степен – заради технологичните възможности за наблюдаване и излъчване на събитията.

Появява се **своеобразен качествено нов вид маси – интернет масите.** От 3 до 9 характеристика при тях могат да са с много по-голям интензитет. Освен това при тях **отпада реалният страх от съприкосновение,** което е важно и за масите, и за тълпите. **НО!** Появява се **по-високата степен на риск от бързо разпадане** тъкмо поради сведената до минимум жива физическа връзка и контакт, които са свързани със сцеплението в тези огромни човешки формирования. **Липсата на реална плътност и реално усещане за нарастване** в интернет масовите мероприятия често се оказва решаващо за тяхното неуспешно или неефективно реално осъществяване.

Всички тези **нови специфични характеристики на масовите прояви днес се отразяват върху класическите им функционални свойства:**

1. Подсилват и ускоряват възможностите за **нарастване.**

2. Поддържат и увеличават **плътността (или илюзията за нея)** чрез визуални и лазерни ефекти, чрез интернет технологиите, чрез триизмерни и полиизмерни виртуални дублиращи планове.

3. Подсилват според нуждата и двата типа състав на участниците – **хомогенен или хетерогенен. Тенденцията е към хетерогенни състави** за осъществяване на глобални и дългосрочни движения по възраст, образование, социална принадлежност, културна и етническа принадлежност, религия и т.н.

4. Изключително нараства интензитетът на **разтоварването** – като мощ, като катарзис, като последици, и това повишава **изключително много привлекателността** за младите хора на този род прояви. В този смисъл отговорността на водачите, на кристалите-ядра при организиране на такива прояви е неимоверно голяма.

5. Тенденция на превръщане на масовите прояви **от затворени в отворени** – последици и от процеса на глобализация и отваряне на граници, и от вътрешните процеси на демократизация на обществата.

6. Мегамасштабите на събитията осигуряват **индивидуална екзалтация** в много по-голяма степен, усещане за индивидуална мощ, реализация и изява.

7. Променя се и **балансът екстремност-инертност** на формиранията в съвременни условия. Перспективният дългосрочен календар, **фазите и етапите на проявите са с характера на инертност** и дългосрочни мисии, цели, посока за участниците, но **отделните прояви се характеризират с екстремност** и непредсказуемост.

8. Двата плана на осъществяване и на организация – реален и виртуален, променят и характера и изявите на **водачите – по-големи възможности за отдалечено в пространството и във времето влияние (пространствено-времева увеличена мощ), но от друга страна – и опасност от измама и по-висока степен на манипулиране. Т.е. водачите могат да останат скрити и в този смисъл – нереални.**

Заклучение

По отношение на младите хора последиците върху характеровото развитие, социалната интеграция, изграждането на социална идентичност и граждански позиции са по-сериозни отвсякога. Масовите прояви все повече се превръщат в *основни и естествени форми на социален живот на младежта*, съответен на глобалната социална среда. Те нямат вече тези изключителни характеристики на специални, по-сериозен революционен повод случващи се събития, както в предишните епохи. Те отново придобиват *своя естествен статут*. Тъй като такъв статут те са имали *единствено в племенния строй на човечеството*, затова казвам, че днес отново се възраждат *племенните събития и формирания на човечеството*. Нещо повече – те все повече се превръщат в *активен механизъм за социокултурна интеграция*, защото нараства участието на млади хора в тях, а от друга страна – това се използва твърде находчиво от определени социално-икономически и политически сили.

Масовите прояви се „отвориха“ за всички възрасти. Но за младите хора в детска и детско-юношеска възраст спонтанните формирания са **много по-критични** като среда за психоемоционално и социално интегриране, понеже те са в активен процес на търсене и изграждане на себе си, тук опитът е противоречив като образци на социално поведение. Затова **училищната общност, като гражданско общество**, е изключително важен стабилизиращ и формиращ фактор за психоемоционалното и социалното развитие на младите хора (**вътрешна проекция**), която все още ни предстои да изграждаме. **Втората, външна проекция** е политиката на образованието като цялостна система за участие в решаване на социалните проблеми (които се проектират върху развитието на нашите деца), за да не продължава да бъде само потърпевшо от мегапроцесите на обществени промени. Съчетаването на вътрешните и външните проекции на значимостта на училището и на системата като цяло са според

мен гаранциите за пълноценно, богато, живо, нецензурирано и едновременно свободно и подкрепяно-насочвано развитие на младите хора.

Ако тази сложна отговорност не само в организирането, но в съвместното изживяване на образованието, не бъде осъзната и разпределена между всички „модерни негови партньори“, последиците ще се превърнат в една от поредните „кризи“ – обществени, образователни, ценностни. В един прогностичен и диалогичен дискурс на различните равнища могат да се обсъдят ситуациите, проблемите и възможностите – така както в едно гражданско общество и на различните му специфични равнища чрез гражданското самосъзнание и вътрешна самоорганизация се раждат груповите решения за превантивни оптимизации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Канети, Е. *Пристъпни от думи. Масите*. С., 1994.
2. Ларсен, Км., Кр. Крумов. *Социална психология: нов поглед към личността и социалния свят*. С., 2010.
3. Лъбон, Г. *Психология на тълпите*. С., 1995.
4. Манан, П. *Смисълът на нациите*. С., 2011.
5. Радев, Д. *Разделението на властите в модерната държава*. С., 1994.
6. (le) Bon, G. *The Growd: A Study of the Group Mind*. 1920.

THE INFORMAL MASS MOVEMENTS AND EVENTS AS A SOCIAL AND CULTURAL MECHANISM OF YOUTH INTEGRATION

Abstract. Theoretical ideas of masses and crowds, of the individual's social functions in and through masses and crowds are traced and interpreted. The historical mechanisms for regulating mass movements are classified and their contemporary analogies are designed. The differences between masses and crowds are also sought after in their newly emerged activities during the last decades of opening borders, globalization and technologization. The aim is to forecast trends, to predict any risks and to discuss appropriate attitudes and behavioral models of participants, experts and any other interested parties.

Prof. Yana Rasheva–Merdjanova, D.Sc.

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15, Tsar Osvooboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-mail: merdjanova@abv.bg